

DE INSCHEPER

Eerste druk oktober 2004
Tweede druk februari 2005
Derde druk februari 2015

© Copyright 2004 OTTO DE KAT

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Otto de Kat

DE INSCHEPER

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

I

Hij leunde over de railing van de *Cape Town*, het schip van zijn vlucht. Beneden dreunden motoren, hij zag het water schuim worden. Los. Op de kade zwaaiden ze. In het groepje dat hem weggebracht had stonden zijn vader en moeder vooraan. Ze benamen hem het uitzicht, hij moest weg, eruit, hij wilde verdwijnen.

Het zwaaien werd heviger, het magische zwaaien waaraan niemand zich kan onttrekken. Hij hoorde zijn naam: 'Rob, dag!' Het was zijn moeder die riep. Zijn vader keek zwijgend toe, nam, bijna plechtig, zijn hoed af en zette hem kordaat weer op. Zelf wilde hij z'n hand opsteken, maar hij greep in een opwelling in z'n binnenzak. Het bundeltje brieven met adressen waar hij heen kon gaan, referenties, mensen die zijn vader kende. Zorgvuldig scheurde hij ze doormidden, niet woedend, eerder opgelucht. De tegengroet.

In het koude, heiige licht van januari zeilden de snippers omlaag. Zou zijn vader snappen wat hij zeggen wilde? Hij kon niet weten hoe die kleine stukjes papier door zijn vaders dromen zouden voortwiegen. Dat zijn moeder een leven lang de hand zag die de

brieven verscheurde. Wie weet van een ander wat hij denkt en begrijpt.

Twee werelden schoven uit elkaar.

Januari 1935. De wal was nu te ver weg om nog iets te onderscheiden. Rotterdam begon te vervagen, de eindeloze deining kwam eraan. Hij draaide zich om, vreemden passeerden hem op het donker wordend dek. Wind met kou uit Engeland. Maar hij ging naar Zuid-Afrika, naar de zomer. De oude *Cape Town* had de tocht al vele malen gemaakt, hij nog nooit. Zuid-Afrika was zijn uitweg, zijn kans de avonturier te worden die hij was, gedroomd 'soldier of fortune'. Rusteloosheid had hem als kind al te pakken. Dwars, niet vertrouwd met het gewone, wilde hij niet wat iedereen scheen te willen. Hij in ieder geval hield zich niet aan de alledaagse orde. 'Bukken,' riep hij zijn klasgenoten toe, trok een luchtdrukpistool en schoot door het openstaande raam een kraai uit de boom op het schoolplein. Vlak voor zijn eindexamen dat hij moeiteloos had kunnen halen hield hij het voor gezien. Hij leefde uit impulsen, al vroeg had niemand vat op hem. Hij klom uit het coupéraam van een rijdende trein en kwam liggend op de wagon het volgende station binnen. Zomaar, zonder reden. Hij kocht een motor, reed de hele nacht om een meisje te zien aan de ande-

re kant van het land. Na een paar woorden over en weer keerde hij en reed terug. Hij verzamelde vriendinnen, Clark Gable aan de Rijn. Zijn onrust nam alleen maar toe.

De weken op zee deinden hem in slaap, in nietsdoen, in hinderlijke herinneringen. Maar zodra een haven werd aangedaan trok hij met de bemanning de stad in. Honger naar het ongebaande, Lissabon, Casablanca, Dakar, dorst naar de verhalen van het schip. Na dertig dagen was het voorbij. Met zeebenen, een geharde maag en twee koffers trok hij Kaapstad binnen. Hij kende er geen mens. De warmte omarmde hem, een nooit gevoelde, loodzware warmte. Het wit van de huizen verblindde hem. De douaniers hielden hem lang vast, eindeloos lang in zijn idee. Waarom hij aan land wilde, waar hij heen ging, wie hij kende, – de brieven, verdomme hij had de brieven verscheurd. In het halfduistere havenkantoor met een langzaam draaiende ventilator aan het plafond hing iets vijandigs. Hij zette zich schrap. Hij moest en zou dit land in. Hij vertelde hoe hij al jaren droomde van Afrika. Nee, hij kon niet zomaar naar binnen. Nee, alleen als hij werk vond mocht hij blijven. Hij zocht een toekomst in Johannesburg, hij wilde werken in de goudmijnen. Hij had toch geen weken gevaren om teruggestuurd te worden, terug naar de crisis in Europa. Hij had toch

geen jaren verlangd naar een ander leven om dat leven op het eerste het beste douanekantoor te laten sneuvelen. In schoolengels en met veel charme praatte hij zich de grens over. Opgejaagd door de woorden van de douane zocht hij het station op, kocht een kaartje Johannesburg en nog geen uur later was hij op weg.

‘Goed gereden, machinist,’ hij hoorde het zijn vader zeggen iedere keer wanneer hij een trein had genomen en langs de locomotief naar buiten liep. Zijn vader die de wereld leek te beheersen, grote man in kleine stad. Zijn vader die hem probeerde te beteugelen en tegen wie zijn verzet was gegroeid.

Johannesburg, goudstad – vijftig jaar tevoren niet meer dan een tentenkamp waar mannen met pikhouwelen zich de aarde ingroeven. Langzaam volgde hij de menigte het perron af naar buiten, kleine man in grote stad. Dit was het moment, hier zou hij wonen, in het wild, zonder referenties, buurtloos, alleen. Maar nog beschutte het stationsgebouw hem, nog leek het of hij terug kon. Dan was hij op straat, in een chaos van geluiden. Opnieuw verraste de extreme hitte hem, net als in Kaapstad. Overal zwarte mensen, zwarter dan de paar die hij in Holland had gezien, Indiërs, blanken met hoge hoeden. Manhattan in Afrika, hij kende de bijnaam van de stad, maar nu hij er liep en omhoogkeek sloot Johannesburg zich om hem

heen. Hoorde hij een val dichtklappen? De zee leek ineens een onwaarschijnlijkheid, zijn lange reis was abrupt afgebroken. Z'n koffers kregen het gewicht van baar goud. Maar geld had hij nauwelijks meer over.

‘Hé, Boss, kan ik je helpen?’ vroeg een misschien vijftienjarige jongen vlak bij de ingang van de mijn. Hij draaide zich naar hem om, bekeek hem even en vroeg naar zijn naam. ‘Yoshua, Boss.’ ‘Goed, ga mee, maar blijf achter me, je bent beneden nog niet gewend.’ Yoshua’s spiksplinternieuwe schoenen, beslagen met ijzer, glommen in de nauwelijks verlichte liftkooi waarmee ze ondergronds gingen. In een paar minuten stortten ze anderhalve kilometer naar beneden.

De eerste keer dat hij zelf afdaalde was hij verbijsd geweest, hoewel niet bang. Het ongeloof dat de lift maar door bleef zakken, een eeuwigheid. Het kon gewoon niet, zo diep kon niemand graven, dat bestond niet. De volkomen duisternis, van vóór de schepping. Z’n mond werd droog, het zweet sloeg hem uit. Het was een omgekeerde geboorte, levend een graf in. Het elektrisch licht waarin hij uitstapte ontregelde hem nog meer. Langzaam, halfblind, schoof hij achter zijn ploeg aan, gangen door, weer gangen, om de hoek opnieuw gangen. Tot in de haarscheuren van de mijn, klauterend, en kruipend. Tot er

geen licht meer over was, alleen dat van zijn eigen lamp. Zijn eerste acht uur beneden desoriënteerden hem hevig. Het donker sloop om hem heen, in de verte was er geratel van machines, het bonken van ertswagentjes op hun rails, geroep van collega's. Weggeslingerd in een verboden heeal, onttakeld, bevuild. Verdoofd was hij geweest als tijdens de dolle rit op zijn motor in de nacht van Holland. Mechanisch omhoog, mechanisch omlaag, acht uur op, acht uur af, acht uur slaap. Zijn eerste weken, zijn eerste zelfgeplande dagen, zijn onthutsend nieuwe leven.

Met de jongen achter zich aan betrad hij de mijn. Hij voelde Yoshua's verwarring, en omkijkend zag hij zijn voorzichtige bewegingen, het raadsel op zijn jongensgezicht. Hij voerde hem rustig en trefzeker naar hun nieuwe nachttaak. De verlichting hadden ze achter zich gelaten, de kompels hadden zich verspreid en er lag zelfs geen rails meer in de nauwe gang. Hij zette z'n lamp op een rotsblok.

‘Waar woon je, boy?’

Yoshua antwoordde in korte zinnen, en vertelde over zijn familie, in een verbastering van Engels en Bantoe. Bij vlagen verstaanbaar, meestal niet. Vijftien jaar dicht bij de grond, altijd buiten, zonder veel verwachtingen, het leven van een zwart kereltje, trots op de schoenen die hij had gekregen om te kunnen wer-

ken. Zijn opzet was gelukt, hij had een blanke boss gevonden die hem bescherming en wat geld opleverde.

Yoshua was gebleven. Iedere ochtend stond hij op hem te wachten om samen de mijn in te gaan. En iedere ochtend gaf hij hem de lamp, sigaretten en wat water. De kleine zwarte jongen hoorde bij hem. De portiers zwaaiden hen door, met een gebaar dat zeggen wou: mooi geregeld, Dutchman. Maar hij had er niets voor gedaan, de jongen had zichzelf gemeld, was er opeens. Door een voorman gestuurd als extra hulp. In de weken en maanden die volgden ontstond een ijle vriendschap. Yoshua droeg het kleine gereedschap en het water voor hen twee. Hij scharrelde rond zijn baas en schoot toe wanneer die een sigaret wilde opsteken. 'Goensjani, Boss?' waren steevast zijn woorden bij de ingang van de mijn, 'hoe gaat het?' Hij leerde hem hoe de acetyleenlamp werkte en drukte hem op het hart nooit hun lucifers te laten vallen. Lucifers waren van groot belang, duisternis was een van hun vijanden. De mijn werd hun gezamenlijke tegenstander, die hen bijna wurgde met zijn talloze gangen. De onherbergzame, dodelijke mijn, het loerende dier. Maar Yoshua was vertrouwd met dieren. Hij kende de beren rond Johannesburg, had met zijn vader gereisd door de uitlopers van de Kalahari-woestijn. Hij had de

beet van slangen ontweken en in ravijnen gelopen waar de zon niet kwam.

Hij vertelde zijn boss dat zijn vader altijd op reis was, soms meer dan een jaar. En dat zijn moeder bij blanken werkte.

Ze praatten, zittend op een rots, tijdens het eten, of op weg naar boven. 's Morgens vroeg zwegen ze meestal, zich innerlijk verwerend tegen een ondergrondse dag. Ze leerden elkaars gewoontes kennen, respecteerden elkaars stiltes. En ook al was hij de baas, nooit vergat hij dat de jongen meer van dit land was dan hij. Zijn eigen jeugd in de provinciestad aan een rivier stond een afgrond van hen vandaan. Wat zou hij Yoshua kunnen vertellen? Over zijn groeiende angst te moeten meemarcheren door een geordend bestaan. Zijn broers studeerden, en zouden ongetwijfeld gaan deugen. Zijn vader bestuurde de stad. En zijn moeder, zijn geliefde, dierbare moeder? Hij wilde niet aan haar denken. Zijn leven in Zuid-Afrika verdroeg haar niet, hij kon haar niet bij zich toelaten, zij was zijn zwakste plek. Yoshua wist die plek telkens te vinden.

'Mijn moeder, Boss, maakt mij 's morgens wakker en elke dag vraagt zij of ik vooral goed wil opletten. Zij is bang voor de mijn. Wij niet toch?' Yoshua keek hem aan terwijl ze de kooi uitstapten.

'Wij niet, boy.'

De jongen hield een pakje sigaretten omhoog zodat hij er eentje uit kon nemen. De lucifer brandde fel en met hun handen eromheen en hun hoofden naar elkaar toe vormden ze één grote schaduw. Een schimmenrijk van op de tast vooruitgaan. De ruige grottenwereld waarin het trilde van explosies. Het ijzer van Yoshua's schoenen vonkte iedere keer wanneer hij de lamp optilde. Yoshua's moeder was kennelijk ongerust, en zijn eigen moeder natuurlijk ook. Hij had nog niet veel van zich laten horen sinds hij in Johannesburg woonde. Zijn werk als goudkoelie liet hem weinig ruimte en als hij vrij was ging hij liever naar de hondenrenbaan in Wembley Stadion. Op de woensdagavond waren daar duizenden gokkers op de been, de races waren het hoogtepunt van de week. In zijn Hollandse naïviteit had hij Yoshua gevraagd een keer mee te gaan. Die had hem niet-begrijpend aangezien en niet eens geantwoord.

Zijn verbondenheid met de jongen groeide. Hij keek hem na wanneer ze hun dag erop hadden zitten, en ze afscheid namen bij de poort. Yoshua leek nauwelijks moe te krijgen. Veerkrachtig, huppelend bijna, liep hij iedere avond terug naar zijn huis. Soms zou hij mee willen gaan, de zwarte wereld van Yoshua in, zijn moeder de hand drukken en haar vertellen hoe goed haar zoon zijn weg vond door de mijn, hoe hij om-

zichtig als een jager op groot wild de gangen betrad. Maar zover kwam het niet.

‘Pas op, Boss!’

Ze hadden een nieuw gestutte gang toegewezen gekregen. De donderende implosie van hun werkplaats galmde in zijn hoofd terwijl hij wegsprong. De scherpe waarschuwing hing midden in de stilte die volgde en hij wist niet direct of de jongen voor of na de instorting geschreeuwd had. Toen hoorde hij het kreunen. Hij riep, vond zijn lamp, greep om zich heen, stuitte op Yoshua. In het licht dat hij gemaakt had zag hij hem liggen. De hand van de jongen hield krampachtig zijn lucifers omklemd. Zijn hoofd onnatuurlijk scheef, de armen wijd, een rotsblok dwars over zijn rug. Hij deed zijn ogen open. ‘Goensjani, Boss?’ vroeg hij intens bezorgd. Maar de dood was er sneller bij dan het woord waarmee hij Yoshua wilde geruststellen.

Bij de uitgang knikten de portiers toen hij naast de brancard mee naar buiten liep. ‘Bad luck, Dutchman.’ De mijn draaide door. Yoshua’s moeder kon alleen de ochtend van de begrafenis vrij krijgen. Zijn vader was op reis.

Vooraf op de lange marsen van Ban Pong naar de rivier de Kwai zou hij telkens weer denken aan die ogen en die onbeschrijfelijk vriendelijke vraag.

Hondenraces op woensdagavond wisselde hij af met het lezen van kranten, meestal in The Star Beer Hall in Rissik Street. De stad begon hem op te nemen. Wanneer hij tussen de mensen op straat meewandelde naar het Stadion of zijn buurtrestaurant binnenkwam waar hij iedere dag at, leek hij erbij te horen. Toch werd hij voortgedreven door de gedachte onafhankelijk te zijn, eindelijk zichzelf. De kamers die hij huurde waren kaal. Thuis had iedere tafel en lampenkap een geschiedenis, bijna niets was gekocht. Hier was niets overgeleverd, er hingen geen voorouders aan de muur, serviezen en zilver blonken alleen in zijn geheugen. Maar hij kwam tot de verontrustende ontdekking dat dingen betekenis hadden. Soms tekende hij wat hij had achtergelaten. Hollandse voorwerpen die hij nergens meer tegenkwam. Zijn jongenskamer in Honk, het statige huis met de pilaren, het brede bordes en de klimop tot aan zijn raam. Onwillekeurige tekeningetjes die hij krabbelde in verloren uren en die hij snel weer weggooide. De mensen in dat verre huis verdrong hij het liefst, maar ook de dingen op den duur. Zo bleven zijn kamers leeg. Holland kwam niet meer binnen, het zou zijn gevoel van avontuur maar bederven.

Soldier of fortune noemde hij zich graag in gedachten. Maar toen het telegram van zijn vaders dood op